

ВІРА КРІЗЬ БІЛЬ: ПОЕЗІЯ ВІЙНИ

Дмитро Цолін

26 Червня, 2024

Рефлексії релігійного почуття в українській поезії війни (2022–2023 рр.)

Культура і мистецтво є вираженням пошуку людиною сенсу буття, інтерпретацією життя, що прагне віднайти смисли в усьому – природі, людській особистості та надто в історії. У теологічному сенсі мистецтво є вираженням «неспокою серця» (*inquietas cordis*) – одвічного прагнення віднайти смисли буття навіть там, де вони здаються неможливими. Це прагнення особливо загострюється в кризові часи, коли усталені уявлення про справедливість, мораль, суспільний устрій, стосунки між людьми і навіть саму світобудову піддаються сумнівам, а реальність смерті є настільки виразною, що питання сенсу життя стає болісно нагальним. Саме тоді онтологічно притаманне людині жадання смислу набуває особливо гострого характеру, спонукаючи її до *трансценденції* – виходу за межі поточних побутових уявлень про світ та осягнення смислу всіх смислів. Так виявляється релігійне почуття.

Наскільки рефлексії релігійного почуття, виражені в мистецтві – зокрема в поезії – можуть бути цілющими, мотиваційними, смислетворчими? Відповідь на це питання спробуємо знайти, аналізуючи українську поезію війни – вірші, написані переважно нерелігійними авторами, у яких віра в Бога як Вищу Реальність і Сенс не стверджується безсумнівно, а є об'єктом пошуку, інтуїтивного осягнення, дискусії, а іноді й заперечення. Втім сам факт звертання до теми Бога вже засвідчує її неунікність: людина чинить спротив думці про те, що Вища Реальність і Сенс є безликими, нерухомими і байдужими, вони мають бути *особистісними*, до них можна апелювати й сподіватися на відгук. Інакше кажучи, Вища Реальність і Сенс мають бути Богом.

Прагнення Сенсу в поезії виражене в пошуку тих особливих слів, які могли б передати найтонші емоційні переживання, найглибші болі й найразючіші антиномії буття. Туга за смислами зодягається тут у шати словесної естетики, бо краса сама собою є відлунням Божественного. Саме тому промовляння життєвих радощів і болів у віршах є нічим не замінним засобом осягнення суті буття, універсальним, до якого люди вдавалися в усі часи. Тож якого б рівня художньої цінності не була поезія, що торкається теми віри і болю (а надто створена в часи війни нинішньої), вона заслуговує на увагу й осмислення. Бо такі тексти творяться як рефлексія осягнення Смислу, як засіб душевного зцілення.

Саме тому ми розглядаємо переважно твори авторів, які не позиціонують себе релігійними поетами.

Почати огляд сучасної української поезії воєнного часу хочу з найбільш болісних для нас, людей віри, творів. Ці вірші теж говорять про Бога або ж принаймні згадують Його. Втім ця згадка більше нагадує моторошний крик або затамований глухий зойк. Притім їх не можна порівняти з біблійними Псалмами, мотивами Книги Йова чи євангельською розповіддю про Розп'ятого Божого Сина. Бо всі ці біблійні тексти – попри відвертість розмови з Богом про несправедливість світу й незбагненну непослідовність у розподілі страждань – не виявляють жодного сумніву в тому, що Він є, що Він діє, що Його правда переможе. «Чому Ти покинув Мене?», але жодного сумніву в існуванні Отця! Невимовний біль і сумнів породжені тут неймовірною напругою, що виникає саме через цілковите усвідомлення реальності буття Бога з одного боку та відчуття Його відсутності у жахливих реаліях життя з другого. Це ситуативний сумнів, що все ж не розхитує самі основи віри, навіть попри граничну емоційну напругу. Тут питання звучать: «Доки, Господи?», «Чому?», «Хіба Ти не бачиш?». Але тут немає *заперечення*.

У цих же віршах немає непохитної віри в Бога, як і немає впевненості у Його участі в подіях людського життя. Є інтуїтивне, майже неосмислене звертання до Нього з болем, питаннями, обуренням. Я б назвав це *парадоксальною* або *змішаною рефлексією* релігійного почуття в людині. Вона характерна радше для нерелігійних поетів, у чийй свідомості звертання до релігійних образів спричинене сильними екзистенційними переживаннями. Бог тут представлений як *імовірна* Вища Реальність, до якої намагаються наблизитися, ще не роблячи того кроку, що називається *вірою*. Втім цінність такої поезії в тому, що вона демонструє неминучість теми Бога. Вона виринає з глибин людського ества навіть у далеких від релігійної віри людей в часи глибокої життєвої кризи.

Для такої поезії характерний нечіткий («зламаний») ритм, нерегулярна рима, яка подекуди межує з асонансами. Все це створює складне фонетичне й ритміко-інтонаційне тло для передавання ментальних станів і емоційних переживань.

Якщо ти знімеш тіло, наче плащ,

залишаться твої туга та плач,

мізерні радощі, надія вбога,

залишиться одне – руїни Бога.

Не пам'ятає власних звуків дзвін

і хто дзвонив у нього до руїн.

Уламки фресок, здерті з них молитви –

померклі знаки програної битви.

На місці вогнища огарки дров

заледве тліють – це твоя любов.

І в погляді у кожної людини

я розглядаю ті самі руїни.

Якщо ти знімеш тіло, мов пальто,

серед руїн стоятиме ніхто.

І все, що ти відчуєш тут живого, –

присутність переможеного Бога.

© Павло Вишебаба

У трагічному образі «руїн Бога» неважко впізнати не самого Бога, а оголену, зранену й спустошену душу. Так, Бог у кожній людині, бо Він створив її на Свій «образ і подобу», часто цей Божественний відбиток називають «душею».

Чому Він дозволив їй бути спустошеною горем, яке дозволяє руйнувати побудовані для Нього храми, що страждають від війни разом з людськими оселями, школами й лікарнями? Хіба «уламки фресок, здерті з них молитви» не вказують на те, що Його образ у людях стертий, що людство нічого не навчилосся?

Хіба це не «померклі знаки програної битви...»? А може, це свідчення Його безсилля?

Думку про те, що Бога нема, автор навіть не припускає...

Ба більше, він говорить про «присутність переможеного Бога» як про те єдине «живе», що залишається на руїнах душі.

Це може здатися дивним, але великий парадокс «присутності переможеного Бога» як єдиної реальності, що залишається на руїнах всього, є серцевиною Євангелія. Це про розп'ятого на хресті Божого Сина, переможеного владою темряви, вбитого людським гріхом. Він не врятував себе від руйнівної сили зла, але зазнав страждань разом із усім людством, аби відкупити його від гріха. Так відкрив Себе Бог – переможеним і непереможним водночас, бо за Його смертю йшло воскресіння. Він не відокремив Себе від людства, а пройшов шлях страждання разом із ним.

Чи мав на увазі саме Христа як «переможеного» і «переможного» Бога Павло Вишебаба, коли писав ці рядки? Припускаю, що ні. Автор радше наблизився до того глибинного розуміння богоодкровення, що є осердям Євангелія. Але чи зробить він крок віри до Розп'ятого й Воскреслого, чи в його свідомості залишаться лише «руїни Бога»?

Чи можна зробити крок до Бога, коли здається, що війна спопелила всі залишки віри в Нього? Якщо й можна, то цей крок буде неосмисленим, радше інтуїтивним. Це буде рух всупереч логіці, всупереч словам, які зриватимуться з вуст, усупереч самій реальності. Це щось неоясненне, незбагненне, що можна виразити лише в поезії.

Як у вірші Марини Пономаренко «Бога немає...».

Глибоко, щиро, моторошно.

Чи це про втрату віри? Чи, може, про невимовну тугу і біль, які вилити можна лише Богові? Більше схоже на болісне переживання мовчання Бога, ніж на заперечення Його існування.

«Чоловік у камуфляжі» прийшов на сповідь до капелана, аби сказати йому, що «Бога немає».

Але чомусь він прийшов на сповідь. Прийшов вилити Йому свій біль. Через священника, бо сам не має сили молитися.

Він прийшов сказати про жахи, які бачив на війні, про загиблу кохану жінку, про її чесноти.

Так, він знає, що чесноти – це від Бога. Він впізнавав у ній все «про можливість спасіння, про реальність любові, про необхідність надії». Чому ж вона загинула?

«Бога немає», – болісно повторює він кілька разів, але все ж таки просить священника передати Богові своє «каяття».

«Чоловік у камуфляжі» знає про «книжку», Святе Письмо. Однак священник не може знайти в ній правильних відповідей на болісні питання-зойки воїна...

Як це схоже на питання, що звучать у біблійній Книзі Йова і Псалмах, на той болісний зойк на Голгофі: «Боже Мій! Чому Ти покинув Мене?».

У самій «книжці» про це теж написано...

Як це часто буває у справжній поезії, автор висловлює щось більше й глибше, аніж, можливо, хотів сказати.

*«Бога немає», – каже цей чоловік на сповіді
Старається вкласти в слова свої спогади,
Слів ціле море, він тоне у цьому морі без краю
«Бога немає, – повторює він. – Бога немає»
Чоловік у камуфляжі, у забрьоханих берцях
Він говорить про жінку, і він говорить про серце
Голос його тихий, але чути військовий вишкіл
Каже: «Серце її було схоже на книжку
На цю саму, отче, що ви держите у долонях
На обкладинці хрест, вона б замінила його на сонях.
Вона й була, наче сонях – зверху яскрава,
всередині чорне насіння*

*Все в ній говорило про можливість спасіння
Про реальність любові, про необхідність надії
Про усе, що уже не існує, чи принаймні не діє»
Священник звик говорити: «На все воля божа»
Зараз він відчуває, що так казати не можна
Він довго мовчить, а потім зітхає
«Бога немає, – повторює чоловік. – Бога немає»
Далі він каже: «Її убивали довго, її убивали страшно
Як там написано в книжці – випить до дна ту чашу?
Вона випила, отче, чашу, повну по самі вінця
Чому так багато страждання дісталось одній жінці?
Я бачив її тіло, отче, я бачив її очі, затягнуті сизим димом»
Священник говорить: «Шляхи господні несповідимі»
Чоловік питає: «Отче, що кажуть у вашій книжці про війни?
Ця війна зробила мене жахаюче вільним
Бога немає, отче, і це першопричина свободи
Якщо ви вірите в нього – милосердного, білобородого
Передайте йому каяття, перекажіть, що від мене
Передайте також – я більше не братиму полонених»
Чоловік іде.
Кроки його важкі, замість серця – кривавий згусток.
Священник дивиться в книжку. Всередині пусто.*

Змучений і спустошений війною солдат на сповіді у капелана. Це про ще один вірш із таким мотивом, тепер від Павла Вишебаби.

Певно, формат сповіді є найбільш вдалим для передавання найглибших думок і висловлення найпотаємніших переживань навіть для тих, що ніколи не вірили в

Бога або цю віру втратили. Тут можна вилити все те, що ніколи не сказав би ніде в іншому місці й не довірив би нікому з людей. Невпевненість у існуванні Бога тут не перешкода, адже є готова тебе вислухати людина із крові й плоті, яка Його представляє. Навіть якщо ти в Нього не віриш...

Так, є незбагненна потреба щось Йому сказати. Він – це не ти сам, не відображення твого прихованого «я», бо з самим собою не говорять у форматі сповіді. Він – це Бог, існування Якого ти заперечуєш і водночас не можеш уникнути.

*Отче, я лише людина, як і ти,
віру втратив і не буду прикидатись.
Я досяг такого рівня самоти,
що сповідуватись, певно, вже не здатен.
Не готуйся відпускати без гріхів,
моя совість не відгукується більше.
Від загиблих відганяючи птахів,
не молитви я зачитував, а вірші.
Хай не посланцю від бога, – без образ, –
капелане, я кажу тобі як брату:
як же хочеться пожити інший раз,
як же інколи не хочеться вмирати.
Не прийми за малодушність чи за страх,
я здебільшого до смерті став байдужий,
та побачиш тих лелек на димарях,
випадковий відблиск неба у калюжі,
як рікою йде туман, мов паротяг,
і подумаєш, що можна б ще пожити...
Хоч яке просте чи то складне життя
після місяців над прірвою у житті.*

*Я люблю це бубоніння молитов,
отче, почитай їх доки буду спати.
Дай мені благословення на любов,
обіцяй, що ми ще зможемо кохати.*

Він не шукає прощення гріхів, не знаходить втіхи у словах молитви, говорить лиш про одне своє потаємне бажання – любов до життя. Щоденна зустріч зі смертю й життя «над прірвою у житті» залишили лише це прагнення, загостривши його до граничної напруги.

Так, про «бубоніння молитов» він говорить нехтуючи, майже презирливо. Однак просить «благословення на любов».

Утім щось спонукало його прийти до капелана. Він не на сповіді, це щось «замість» неї, бо й священника не сприймає як «посланця Бога». Проте незаперечною є потреба вилити свій глибинний біль, спрямувавши його саме до Бога, в існування Якого він уже не вірить.

Певно, інакше ні висловити, ні пережити невимовний біль життя неможливо. Та чи готовий воїн зі спустошеною душею зробити крок назустріч Богові? Певно, що ні. Видається, що це виливання болю – межа його богошукання.

Та все ж Бог «має бути», і потреба «сповіді» є тихим та беззаперечним того підтвердженням.

Часом прірва страждань війни торкається отого глибинного почуття віри, але такий дотик не виявляє жодного намагання наблизитися до таємниці Божественного всупереч жорстокій невлаштованості світу, а найімовірніше, заперечує її шляхом болісно-саркастичного проектування жахливих реалій війни на відомі релігійні образи. Варто зазначити, що таке умисне контрастне накладення того, що відбувається, на те, що сповідується в сакральних текстах, часом відлунює не лише протест і заперечення. Іноді тут можна зустріти відомі мотиви християнської теодицеї (певно, не зовсім усвідомлене самим автором): *пояснити невтручання Бога в страждання можна лише Його присутністю в самому стражданні*. Таку змішану рефлексію можна знайти у вірші Катерини Калитко «Отче наш».

Отче наш,

*суций
у серцях неоперених,
у стягнутих дротом руках,
у засохлій глині під нігтями,
у колючих дошках, із яких збивають хрести.*

*Хай святиться
кожне ім'я віднайдене,
кожна пожежа болю над краєм ями,
кожен жовтий клопот зотлілої шкіри,
і той боець, що довго блює між соснами,
а тоді повертається і копає.*

*Нехай прийде
наше військо.*

*Нехай придуть
люди в білих комбінезонах.*

*Нехай прийде
міжнародна прокуратура.*

*Нехай придуть
наші невтішні рідні.*

*Нехай буде на небі і на землі
тісно від нашого мовчазного крику,
видно на три покоління вперед
у чесному світлі ненависті.*

*Віддай нам щоденні
імена і прізвища,
хай напишуть їх на табличках,
поверни наші голови,*

*наші обличчя,
наші пізнавані татуювання.
І не прощай нам нічого, якщо захочеш –
бо і ми не прощаємо винуватцям,
стоїмо на суді твоєму
школяриками біля дошки,
розгорнувши душі, немов щоденники,
густо списані кривавою пастою –
зауваженнями за поведінку.
Але не введи нас на допит
у підвальну катівню,
не вклади нас у землю, стоптану чужаками,
у пільму історії,
в забуття.
Але визволи нас
від пам'яті про тіла,
вийми з хрускоту трощених наших хребців,
із тріску розбитих колінних чашечок,
із сухожиль перетятих,
із тихого шелесту крововтрати,
визволи від клубка задухи
у повних землі ротах.
Бо твоя є війна, і звірі, і сила, і слава,
і ексгумація,
і дух тяжкий над могилою,
де сина з отцем
кинуто поруч.*

І нині, і повсякчас, і довіку.

Утім завершується молитва звертанням до Бога, вже не «канонічним», а своїми словами:

Ми ж так добре вивчили цю молитву.

Чому ти у нас

не питаєш нічого?

© Катерина Калитко

Бог присутній у закатованих, змучених і загиблих. Проте вже у наступній строфі поетичний парафраз слів «нехай святиться ім'я Твоє» звучить як заперечення Божественного фактом жакливих реалій війни: «Нехай святиться кожне ім'я віднайдене...». На святе вшанування заслуговують імена загиблих і понівечені душі живих, але не ім'я Бога... Слова молитви «Нехай прийде Царство Твоє» набувають тут іншої інтерпретації, умисно позбавленої будь-якої рефлексії Божественного: «Нехай прийде наше військо...».

Розчарування в Божественному суді та справедливості залишають лише сподівання на добру волю й справедливі діяння людей. Віри в добрість Божественної волі більше немає. Залишається лише тужливий неосяжний біль, та чи можна знайти в ньому опору буття, чи може він стати джерелом життєствердної віри?

Ненависть стає єдиною можливою і виправданою реакцією на реальність, а необхідність Божественного прощення заперечується, як відкидається й сама ідея провини перед Богом у жертв війни. Так само відкидається саме поняття «спокуса», натомість як найстрашніша мука мислиться полон, катівня й загарбання рідної землі чужинцями.

Заперечення Божественного досягає свого апогею в заміні доксологічної формули «Бо Твоє є Царство, і сила, і слава» на звинувачення Бога в усіх жахах війни.

Ні, такий спосіб рефлексії травми був обраний не випадково, хоча навряд чи осмислено. Якщо у питанні існування Бога давно поставлена крапка, то навіщо апелювати до Його образу? Чи є сенс висувати Йому звинувачення у мовчанні? Навіщо обирати дискурс молитви, якщо її слова все одно звернені в порожнечу? Хіба мало інших поетичних образів? Невже людство не вигадало безліч інших різновидів дискурсу для подолання глибокого емоційного болю?

Певно, тут все значно глибше, ніж може здатися на перший погляд. Адже цей вірш більше про незбагненну таємницю мовчання Бога, аніж про Його неіснування.

Серед сучасної української поезії війни є вірші, що справді нагадують біблійні Псалми. Можливо, не за формою чи способом віршування, а саме за основним мотивом та змістом. Питання «Чи є Бог?» тут не стоїть, бо Його існування не піддається жодному сумніву. Навпаки, тут зворушливим поетичним словом ніби розбурхується інша реальність, у якій Всевишній присутній навіть серед жорстокої дійсності війни, де прояви милосердя, самопожертви й співчуття незрівнянно виразніші, ніж у часи мирної буденності. Розгледіти присутність Бога там, де інші вбачають лише незаперечні докази Його неіснування, і є рефлексією віри.

Вона теж парадоксальна, але тут парадокс іншого штибу: Господь бачиться у проявах Божественного в людині, у невидимому сприянні добру й справедливості, у таємничих проявах неочікуваної сили та несподіваних перемогах над ворогом. Він поряд із тим, хто рятує життя ближньому, хто втішає пригніченого духом, хто дає притулок біженцеві. Ба більше, Він спрямовує зброю воїна, що захищає свою землю, і Сам воює поряд із ним. Як у Давидових псалмах, де Бог Воїнств (Саваот) пускає стріли в нечестивих і скеровує кроки праведного воїна (Пс. 18).

Почати огляд такої поезії війни хочу з вірша Дмитра Довбуша «Саваот».

Бог входить до кабінету – сідає за Telegram.

Навколо – великі стоси петицій і телеграм.

У месенджер безперервно сигналять нові й нові:

«От як же, – бурчить Всевишній, – дратують голосові!»

Бог слухає, Бог прощає мільйони людських імен,

У відповідь відправляє наліпку чи свіжий мем.

Комусь посилає сонце, комусь посилає сніг.

Заходить в TikTok почути веселий дитячий сміх.

Бог втомлюється від хейту, взаємно-гірких образ:

«Забанити б їх... Ну добре, прощаю останній раз...»

Та раптом, усе гучніше, волянням юрби немов,

Вчувається українська із хаосу різних мов.

Вчуваються крики, зойки, сирени розбитих міст.

Приходять розмиті фото: «Увага: чутливий вміст!»

На лінзах Господніх – зблиски, тремтіння в Його руці:

Лиш кров і вогонь, і гуркіт, і вибухи, і мерці...

В очах виступають сльози, стікають за комірець,

Аж поки екран не гасне, розряджений нанівець.

Бог довго сидить у кріслі і поглядом крізь пенсне

Все дивиться у нікуди, лиш дивиться і усе...

...Тоді Бог бере відпустку від спішних небесних справ,

Напучує херувима, щоб мудро всім керував.

У пеклі дає накази: «Готуйте найглибше дно:

Куди б не тікав антихрист, він буде тут все одно».

Приходить Господь додому, кладе на комод ключі,

Знаходить листок паперу, що Син залишив йдучи.

Читає: «Оскільки, Батьку – час болю і темноти,

Я мушу зійти додолу і трохи допомогти.

Недужі, нагі, голодні, що втратили власний дім...

Любові немає більше, ніж душу віддати їм.

Оскільки, Я ще й Людина, це дуже гнітить Мене.

Хоча Ти і Сам це знаєш, з Тобою-бо Ми – одне.

До речі, дзвонив Втішитель з відрядження на землі,

Що шоста частина світу вже точно лежить у злі».

Господь піднімає очі, у дзеркалі бачить рух:

Пліч-о-пліч позаду Нього з`являються Син і Дух.

Кивнувши, Господь виймає Свій піксельний камуфляж,

Взуває високі берці, шнурує доверху аж.

Знімає з глибин горища запилену АWM,

Цитує, що буде з тими, хто в гості іде з мечем.

Виходить за браму неба, ступає у дим і бруд,

Вдихає невір'я, гордість, жадобу, злобу і блуд.

Вдихає гіркі страждання і горя їдкий полин.

Повз Нього проходять люди, як тіні на тлі руїн.

Ось – лікар заводить серце, рятуючи малюка.

Господь впізнає Ісуса за стигмами на руках.

Ось – старець втішає жінку, обнявши її, сумну.

Бог бачить, як сходить Голуб на дідову сивину.

Господь дістається фронту, займає найвищий горб.

Знаходить в приціл одну із неситих бридких утроб.

І тисне гачок без хиби, і чується тихий хруст,

Коли набирає швидкість вогонь із Господніх вуст.

Солдати жартують: «Видно, хтось б'є ворогів з висот!»

«Аякже, – Господь говорить, – на те Я і Саваот!»

© Дмитро Довбуш

Прагнення побачити присутність Бога серед страждань часто навіює думки про страсті Господні. Боротьба Божого Сина в Гетсиманії, агонія на Голгофі, перемога над смертю у Великдень – здається, асоціації з цими подіями Божественного в людському актуальні у кожному випадку несправедливо завданого болю, необґрунтованого логікою переживання. Він теж пройшов через це. У тому був вищий сенс, прихований від людських очей. Може, Він поряд і теж проходить з нами долиною тіней смерті, аби потім розділити радість воскресіння?

Війна як криза буття підносить із глибин ті питання людського життя, що мовчазно спочивали б у мирні часи. Бог у такі миті постає перед нами як

найвища Реальність, перед якою оголюється наша сутність. Він поряд, і ми питаємо Його не лише: «Чому Ти покинув мене?», але й про себе самих: «Хто я, Господи, в Твоїх очах?», «Де я в історії Твоїх страстей і Твого воскресіння?», «Чи я поряд з тими, хто страждає?».

Про це вірш Дмитра Довбуша «Великий День».

Моя Вечеря – хліб у бомбосховищі,

Ковток води, поділений усім.

Стирається межа – сусіди, родичі...

Є тільки люди, це передусім.

Моя душа – у Бучі-Гефсиманії,

Де волю роздягнули догола.

Ридаю у досвітньому тумані я,

А під ногами – кості та зола.

Був вибір у дворі первосвященика:

«Із ким ти був?» – звучало, як рефрен.

І я злякався... Боляче до щему, та

Співали півні голосом сирен.

Моя Голгофа – вибухи і постріли.

В розбитих вікнах зяє чорний страх.

Блукають розпорошені апостоли

Примарами по спалених містах.

Мій Еммаус – солоня доля біженця,

Кінець надій, дорога без мети.

Усі, що не загинули – розбіглися.

І, врешті-решт, зруйновані мости...

Моє життя – ерусалимська горниця:

Сховай дітей хоча б за дві стіни!

Чиєсь чоло до рук твоїх пригорнетесья,

А ти до нього серце простягни.

Що буде далі за всіма законами?

Три дні? Три роки? Правда наша де?

Великдень настає над териконами!

Великий день над вільними гряде!

© Дмитро Довбуш

* * *

«А Він моливсь тоді, коли всі спали...»

Хто ж цей «Він», що молиться в окопі? Певно, стомлений воїн, що вірить і відчуває Бога поряд, незважаючи на вир смерті й нестерпний тягар темряви навколо. Але чому він так нагадує Того, Хто «моливсь тоді, коли всі спали» там, у Гетсиманії? Того, у Кого теж «від болю піт з'явився на лиці»? Чи не тому, що Син Людський присутній Своїм Духом у тих, що моляться за побратимів у бою? Чи не в їхніх щиросердних благаннях про порятунок невидимо з'являється слава Сина Божого? А може, це і є відповідь на питання «Де Бог?»...

А Він моливсь тоді, коли всі спали,

Лиш свічечка горіла у пільмі.

Молитва, що в дитинстві вчила мама,

Тепер враз пригадалась на війні.

Молився щиро й мовчки Він в окопі,

Щоб побратимів Бог в боях беріг.

Із Господом віч-на-віч у розмові

Тримавсь, щоб не заплакати, як міг.

Кілька хвилин тому вернулись з бою,

А бій важкий, здається, пекло там.

Хтось з них недавно взяв у руки зброю

І з криком йшов у бій: «Смерть ворогам!»

*Вони боролись і, не всі, вернулись...
На жаль, є втрати. Боже, важко як.
У когось віра в серці похитнулась,
Що в темряві світила, як маяк.
Усі заснули, стомлені із бою,
Лиш Він один у темряві моливсь.
Просив, щоб Бог їх затуляв собою
Тоді, коли не вистачає сил.
Молився ревно, свічечка горіла,
В думках чаїлись спогади важкі.
Душа боліла, все боліло тіло,
Від болю піт з'являвся на лиці.
© Марина Лавришин, 25.09.2023*

*Я ж мушу чимось заповнити цю діру,
Я знаю: якщо не писатиму, я помру.
Цей вакуум,
Це провалля,
Цю порожнечу,
Цю тишу всепоглинаючу, безкінечну.
Напевно, мені не посунути меж пільми.
Та хто ж бо лупатиме скелю, якщо не ми –
Своїми питаннями,
Сумнівами,
Журбою?..
Та й чим затулити цю вирву, як не собою?*

Здається, ця пуста зі мною була завжди,

Відтоді як я несвідомо прийшов сюди:

Утілювався,

Народився,

Прийшов до тебе...

Щоб стати дірою чорною між світами.

Всезнайки мене докоряли: ага, мовляв,

Це місце для Бога, з Яким ти не розмовляв,

Якого не чув,

Не любив,

Не хотів знайти...

Тому-то нічого й не маєш, крім пустоти!

Та Бог був зі мною в найзліші з моїх штормів.

Якщо я про Нього щось путнє і зрозумів,

Це те, що ні Дух,

Ні Месія,

Ні Саваот

Терпіти не можуть похмурих людських пустот.

Дух Божий ширяє над водами небуття,

Щоб Словом творити бажання і почуття.

Щоб множити сенси,

Мелодії,

Кольори...

Наповнюючи ненаситну п'ятьму діри.

Тому-то Господь не замешкує чорних дір.

Для тих, хто шукає, Він – Світло і Поводир.

А той, в кого серце обпечене нанівець,

Отримує вечір,

Надію

І олівець.

Бог як Світло, що наповнює темряву. Бог як Сенс, що розвіює гніт беззмістовності. Бог як Гармонія, що протистоїть хаосу. Образи Книги Буття, метафори великої історії Творення. Присутність Його світла серед мороку життя – єдина можлива опора людського існування. Часом її важко розпізнати через біль, але той, хто її бачить, знаходить вічний спокій і мир. Цей досвід – таємниця, яку важко описати знайомою всім логікою світу, бо вона «понад усіляке розуміння». Її можна переживати вірою, і в цьому її сила.

Руїни храму. Чи можуть вони щось сказати про Бога? Хіба це не доказ Його безсилля? Як не засумніватися в Його існуванні, побачивши розорене місце поклоніння Йому?

Утім це може бути й місцем особливого духовного переживання, пізнання іншої сторони Божественного. Згадуються біблійні образи: розорене филистимлянами Святилище Бога Ізраїлевого в Шило, зруйнований халдеями Храм Соломона, пророцтво Ісуса про знищення Другого Храму римлянами. Всемогутній умисно віддавав на поталу ворогам Своєї святині. Аби тим сказати людям щось важливіше, чого не промовлять стіни храму.

Псалом 83 (84) написаний як елегія на руїнах Соломонового Храму («Які любі оселі Твої, Господи Воїнств!»), проте в ньому не розпач і зневіра, а відкриття нових обріїв віри: «Блаженна людина, чия міць у Тобі...».

Які нові горизонти віри можуть відкрити нам нинішні руїни війни? Співстраждання Бога? Його милість і перебування поряд зі страдниками? Перемогу віри над відчаєм?

Капличка на роздоріжжі світить проваленим дахом,

Нема ні дверей, ні вікон, ні престолу, ні страху.

Заходжу, немов у себе, минати якось не гоже.

Ну, що ж,

Поговоримо, Боже?

Поговоримо, Боже.

Давай про Твою самотність без даху над головою.

У ній то й не так важливо, що сталося із Грозою...

А потім іще про болі, зав'язані протягами.

За ними якимось не видно, всіх тих, що уже НАД нами

Отак собі тихо-мирно, без золота і лампадок,

Поговорим про кров насущну, що в ріллю Твою падає.

Про кривду і віру голосно, а ледь чутно – про нашу втому,

І про сльози отих, що навіть без даху більше не мають дому.

А може ще стане часу про маму, дитину... і, може...

Стривай-но, Ти плачеш, Боже?

О, Боже! Ти плачеш, Боже...

© Ксенія Пухонська

Ми з Марією сидимо увечері в неї на кухні.

Губи Марії ніби попечені, очі її припухлі.

Я п'ю біле сухе, Марія п'є чай без цукру.

Говорить: «Війна, звичайно, неабияка сука».

І це, в принципі, все, що Марія говорить уголос.

Живіт її обіймає змією широкий пояс.

Я знаю Марію тисячі років, вона не живе за штампами –

взяла і завагітніла вже під час повномасштабної.

І я запитую в неї: «Маріє, а тобі взагалі не страшно?»

Світ кожного дня інакший, ніж учорашній.

Душі, як скло, побиті, ніяк не загоюються.

Хіба ти не бачиш, що тут насправді коїться?

Смерть непривітна, але до біса тепер гостинна.

Хіба такого світу ти бажаєш своїй дитині?

Хіба ти не бачиш, скільки навколо болю?

Маріє, ти ж ніби розумна жінка, що із тобою?»

Марія дмухає в чашку, зітхає: «Оце ти гониш.

Давай припинимо цю розмову, краще підемо гуляти босоніж.

Будемо дивитися вгору, змагатися хто скільки нарахує зірок.

Хай люди подумують, ніби я – їхній пророк.

Хай шукають розраду чи лють, я говоритиму їм про спасіння.

До пророків бо ж люди ідуть при кожному потрясінні.

Я не відновлю їхні втрати, не поверну їм життя.

Але раптом цей світ зможе порятувати саме моє дитя?

Раптом під серцем у мене зараз – чиясь надія,

і я ходжу при ній на заздрість нещастям і лиходіям.

І цей порятунок як човен, якого не стримати жодною мірою.

Зрештою, історія не вчить нас нічого, крім віри.

Зрештою, народити чи народитися – що складніше?»

Марія дивиться у вікно, небо за ним світлішає.

Марія красива – красою божевільною, майже дикою.

Живіт її ніби планета – рухається, живе, дихає.

© Тетяна Власова

«Зрештою, історія не вчить нас нічого, крім віри...» Певно, найглибший і водночас найпростіший висновок, яким можна було б підсумувати всі намагання людства осмислити своє існування. Віра як протест проти непоборного абсурду життя й безнадійних спроб віднайти будь-які закономірності в заплутаному й суперечливому перебігу подій. Віра як інтуїтивне осягнення Вищого Смислу попри беззмістовність і несправедливість перегонів історії. Чи це просто віра в необхідність такого Смислу, нехай ще не осягнутого? Можливо, тут ще не мовиться про релігійну віру з її чіткими догмами й скеруваннями, а лише про

наближення до неї? Як би не було, але це вірш про переможну Віру.

Хоча Марія та її майбутня дитина дуже нагадують відомий євангельський образ, як і згадки про «пророків» та «спасіння»...

Боже, скільки світла в цій темряві, скільки краси!

Всюди бачу розчулені очі, чую зірвані голоси...

Всі як один – незламні: не вір, не бійся і не проси.

Скільки правди у кожному слові, в кожному подиху – правоти!

Ясно із перших порухів – хто зрадники, хто брати.

Звісно, нас можна вбити, та годі – перемогти.

Боже, скільки вогню в цьому холоді, скільки тепла!

Скільки пішли босоніж дорогами битого скла!

В тих, що горіли найдужче, на місці сердець – зола...

Скільки гарячих дотиків, скільки рішучих лиць!

Скільки далеких всесвітів раптом переплелись!

Скоро ми зовсім забудемо, якими були колись.

Боже, скільки в цій втомі впертості, скільки снаги!

Хай би й пітьма – хоч око виколи – навкруги...

Вулицями й окопами тихо ідуть сніги...

Скільки ще треба пороху, скільки ще треба стріл?

Першим – тримати лінію, другим – тримати тил.

Щоб затулити виломи – скільки ще треба тіл?

Боже, скільки у цій непевності твердості та надій!

Поки ще можеш дихати – рухайся і радій!

Кожен, хто не вертається, лишиться молодий.

Скільки ще болем дихати, скільки ковтати сіль?

Скільки ударів винести, завданих звідусіль?

Скільки в руках знеможених ще надлюдських зусиль?

© Дмитро Довбуш

«Боже, скільки...» Про граничні питання людського буття хочеться говорити лише з Ним. Про ті безмежні болісні безодні страждань, як і про неосяжні обрії світла, що їх відкриває війна, можна запитати лише в Нього. Бо ніхто інший не знає відповідей. Навряд чи ми почуємо чіткі пояснення. Але всі знають, у Кого про це питати. Навіть ті, котрі в Бога не вірять.

Дмитро Цолін, УКУ